

L'ARTICULACIÓ DE LA DIVERSITAT LINGÜÍSTICA A LA UNIÓ EUROPEA: INTRODUCCIÓ

Eva Pons

Universitat de Barcelona

L'impacte lingüístic del procés d'integració europea és un tema de permanent actualitat. Des d'un inici, la singularitat d'aquest fenomen polític i econòmic ha plantejat qüestions lingüístiques noves, que no se suscitaven anteriorment a l'interior dels estats ni en les organitzacions internacionals preexistents. A més, el caràcter evolutiu del procés europeu determina que els canvis generals en la composició i la configuració de la Unió Europea repercuteixin sobre la seva dimensió lingüística, que es troba subjecta a reajustaments constants.

Amb tot, fins avui la Unió Europea no s'ha dotat d'una política lingüística explícita i coherent. Les reticències dels estats a cedir les competències lingüístiques a favor d'una entitat supranacional –especialment en allò que pugui condicionar la gestió del seu plurilingüisme intern– determinen un caràcter fragmentari de la intervenció de les institucions europees en aquest àmbit. La gestió del plurilingüisme en el pla europeu és, en realitat, el resultat de les interaccions i els condicionaments recíprocs entre diferents nivells de decisió: el comunitari, l'estatal i, en una mesura molt menor, el regional.

Així mateix, cal tenir present la influència en el si de la Unió Europea del Consell d'Europa, com a organització europea separada, de la qual formen també part els estats membres de la primera, que treballa per a la formulació d'estàndards mínims de protecció dels drets humans i la diversitat lingüística.

Dos esdeveniments recents han reactivat l'interès pel tema lingüístic a Europa. D'una banda, l'ampliació de la Unió que va tenir lloc el maig de l'any 2004, amb l'entrada simultània de 10 nous estats membres, la majoria dels quals amb llengües d'una demografia bastant reduïda. De 15 estats es passava d'un sol cop a 25; i d'un model multilingüe que –després de successives incorporacions– abastava 11 llengües oficials, es passava a reconèixer 20 llengües oficials (que s'han ampliat recentment a 21, per la inclusió de l'irlandès).

Objectivament, els fets descrits podien fer trontollar les bases del model lingüístic preexistent, que alguns ja consideraven difícilment sostenible per la complexitat i els costos d'un funcionament simultani en un nombre tan elevat de llengües. Malgrat això, la voluntat política d'evitar un replantejament global del règim lingüístic ha permès la continuïtat del model de multilingüisme oficial basat en les llengües de tots els estats, tot i matisat significativament per la lletra petita de les regulacions comunitàries i la pràctica de les institucions.

D'altra banda, l'obertura d'un procés «constituent» –subsegüent a la cimera de Niça del 2000– presentava també ramificacions lingüístiques importants, en comportar una certa revisió de les bases legitimadores del conjunt del procés europeu. En aquest sentit, es pot apuntar la voluntat expressada d'incorporar els ciutadans a la construcció europea o les al·lusions –finalment eliminades del text– a una unió fundada en els pobles

europèus. Tanmateix, la qüestió lingüística no va formar part de l'agenda política de la Convenció constitucional encarregada de la redacció inicial del *Tractat pel qual s'estableix una Constitució per a Europa*. La mateixa composició d'aquest organisme, que exclouïa la representació d'interessos lingüístics distints dels estatals (especialment, el Comitè de les Regions), obstaculitzava l'èxit d'aquelles propostes que alteressin directament l'*statu quo* lingüístic vigent.

Finalment, la qüestió del reconeixement de les anomenades *llengües regionals, minoritàries* o *menys difoses* aconseguia entrar en el debat sobre la *Constitució Europea*, això sí, per la porta de darrere. En concret, el darrer article del Tractat constitucional incloïa una menció a les altres llengües oficials en els estats que no tenen reconeguda l'oficialitat en el pla europeu, per tal de preveure –a iniciativa de l'estat implicat– una traducció oficiosa del seu text.

Tots aquests fets tenen un interès específic des de l'òptica de la llengua catalana, que ha estat capdavantera de la reivindicació d'un estatus europeu per a les llengües sense estat. Convé recordar breument que des de finals dels anys vuitanta s'ha sostingut des dels territoris de parla catalana, i per mitjà de nombroses iniciatives polítiques i socials, la demanda d'un reconeixement jurídic i polític del català per part de les Comunitats Europees (i, després, de la Unió).

Un primer resultat fou la Resolució del Parlament Europeu 1235/1990, d'11 de desembre de 1990, sobre la situació de les llengües a la Comunitat i la llengua catalana en particular, que proclamava la igual dignitat de les llengües europees i consignava certs compromisos envers el català. En la pràctica, però, l'aplicació d'aquesta Resolució va recaure fonamentalment en l'Oficina de la Comissió Europea situada a Barcelona i

sobre les institucions dependents de la Generalitat de Catalunya, sense una implicació significativa d'altres institucions de la Unió o de l'Estat.

L'elaboració d'un nou Tractat constitucional fou seguida lògicament amb interès a Catalunya, on des de diversos fòrums van fer-se propostes de modificació de la regulació lingüística. Quan el procés de redacció entrava en la recta final, un canvi de conjuntura política interna va permetre a algunes forces polítiques catalanes implicar el Govern estatal en la demanda de reconeixement europeu del català. La previsió de traducció que plasmava finalment el Tractat constitucional no semblava proporcional a la nova mobilització d'esforços i a les expectatives generades, fet que va tenir una traducció electoral en els resultats més baixos del referèndum de 20 de febrer de 2005 sobre el nou Tractat en l'àmbit territorial de Catalunya.

Amb tot, el text del Tractat constitucional obria una nova via per sostreure el català de la mera consideració europea com a *llengua regional* o *minoritària*. Aquesta possibilitat es concretava en les Conclusions del Consell de Ministres europeus celebrat a Luxemburg el 13 de juny del 2005 i en els subsegüents acords signats entre les institucions europees i l'Estat espanyol sobre els usos "oficials" del català, el basc i el galleg. Tanmateix, la llengua catalana no s'ha inclòs en el règim lingüístic de la Unió Europea i continua tenint-hi un estatus en certa mesura *exterior* a aquest (que podria també qualificar-se de *paraoficial*), ja que depèn formalment i materialment de l'Estat.

Per tant, són nombrosos els motius que justifiquen una reflexió sobre els elements que articulen la diversitat lingüística en el si de la Unió Europea. Aquesta reflexió ha d'atendre els diversos fronts que abasta l'activitat comunitària, que comprenen, entre d'altres: els usos lingüístics dins les institucions, el

coneixement i les possibilitats dels ciutadans d'emprar les diferents llengües, la redacció multilingüe del dret comunitari, les accions europees de foment dotades d'un contingut lingüístic o els efectes de la unió econòmica i els principis comunitaris de lliure circulació sobre la diversitat de llengües.

La pluralitat d'aspectes que conformen un tema complex i polièdric determina una aproximació pluridisciplinar, en la qual es tinguin en compte, si no tots, sí almenys alguns dels elements principals del debat lingüístic europeu. Amb això s'acompleix una doble finalitat: proporcionar als lectors algunes de les claus bàsiques per comprendre aquest debat i contribuir a l'actualització necessària d'un tema en evolució constant. En aquesta línia, entre els autors que signen els articles, n'hi ha de provinents de diferents especialitats i s'hi combinen les aproximacions essencialment teòriques amb les aportacions que es beneficien, a més, d'un coneixement més directe i proper del funcionament lingüístic de la Unió Europea.

En el primer article, Emili Boix, professor del Departament de Filologia Catalana de la Universitat de Barcelona, fa un balanç general del plurilingüisme europeu, des de la perspectiva de la llengua catalana. L'autor fa un recorregut per la diversitat lingüística europea, que és caracteritzada a partir de la tipologia lingüística, la distribució geogràfica i la vitalitat etnolingüística de les diferents llengües autòctones d'Europa. També ressegueix els diferents models de política lingüística aplicats pels estats europeus, que ja impliquen un tractament no igualitari de les llengües, tot i els diferents graus de recepció de pluralisme lingüístic. En una segona part, l'article analitza com la Unió Europea tracta aquesta diversitat, a partir dels pronunciaments dels organismes oficials que reflecteixen la «filosofia lingüística oficial» i del

contingut més concret dels programes i accions de foment de l'aprenentatge de llengües i la diversitat lingüística. Després de constatar l'exclusió de la llengua catalana de la majoria de mesures europees a favor del plurilingüisme, l'autor proposa, en les conclusions, els principis i valors que permetrien impulsar un funcionament plurilingüe més sostenible i igualitari de la Unió Europea.

A continuació, qui signa aquesta presentació, professora de Dret constitucional de la Universitat de Barcelona, exposa els termes de l'articulació jurídica de la diversitat lingüística en el marc de la Unió Europea. L'article, que s'estructura a partir de la tipologia de normes de l'ordenament comunitari, fa un repàs dels principals aspectes que conformen el marc jurídic de les llengües en l'espai europeu. Al fil de la descripció de la regulació existent es palesen els equilibris polítics i els principis subjacents a aquesta normativa, que condiciona la presència de les llengües europees en els diferents àmbits de l'activitat comunitària. Així, davant del multilingüisme de signe estatal que inspira la major part de la regulació, el principi de respecte de la diversitat lingüística presenta encara avui unes bases jurídiques de reconeixement dèbils en el context europeu, on l'ambigüitat li permet ser punt de trobada de sensibilitats molt allunyades respecte de la protecció que mereix la pluralitat constitutiva de la Unió i de cadascun dels estats membres. Per acabar, es proposa una comprensió distinta dels principis o arguments que fonamenten l'articulació jurídica de la diversitat lingüística europea, la qual permeti estendre'ls a la llengua catalana, en el marc d'un aprofundiment de la dimensió constitucional de la integració.

El tercer article és obra de Miquel Strubell, professor de la Universitat Oberta de Catalunya i coordinador de diversos grups de treball i projectes europeus en l'àmbit lingüístic

(EUROMOSAIC o ADUM, entre d'altres). A partir d'un coneixement profund de la dinàmica lingüística europea, l'autor ens presenta un estat de la qüestió del tractament de la diversitat lingüística per la Unió en quatre grans àmbits: l'ús de les llengües a les institucions; el foment de les llengües i els productes lingüístics europeus en els camps del cinema, la televisió o l'enginyeria lingüística (en relació amb les ingents necessitats de traducció i elaboració terminològica que planteja el model lingüístic europeu); el foment de l'estudi i l'aprenentatge de llengües; i el suport a les dites llengües regionals o minoritàries. L'article va repassant quina és l'aproximació de la Unió a cada tema, il·lustrant-la amb dades i observacions que permeten al lector entendre les vicissituds i dificultats que s'amaguen rere les aparents contradiccions del discurs i la pràctica europea. Al final de l'article es qüestiona la interpretació negativa que diverses institucions comunitàries han fet del mandat de «respectar» la diversitat lingüística. L'autor conclou amb una reflexió sobre el paper real que pot desenvolupar la Unió a favor de les llengües de les nacions sense estat.

Una visió de la política lingüística europea, complementària de l'anterior, és a càrrec d'Alèxia Bos, qui ha desenvolupat tasques de recerca a l'Oficina Europea per a les Llengües Menys Difoses (EBLUL) i com a coordinadora del Centre Mercator de Drets lingüístics, amb seu al CIEMEN. L'article aconsegueix el difícil objectiu d'exposar d'una manera clara i sintètica els programes i accions de la Unió Europea relatius a les llengües, amb el punt de mira situat en les possibilitats que ofereixen a la llengua catalana. Així, es destaca l'exclusió del català de l'Acció *Lingua*, una de les més importants en l'àmbit de l'ensenyament de llengües. Però també s'exposen casos de projectes en què les dites llengües regionals o

minoritàries han pogut beneficiar-se dels programes europeus. Una atenció específica es dedica al "Pla d'acció per promoure l'aprenentatge de llengües i la diversitat lingüística", per al període 2004-2006 (que ha aixoplugat, entre d'altres accions concretes, l'Informe «Euromosaic III», el projecte ADUM; el projecte CRAMLAP i la Xarxa d'Oficines de Planificació Lingüística). Finalment, l'autora avança les línies dels futurs programes de la UE en la matèria lingüística, que impliquen un nou plantejament menys exclouent de les llengües regionals o minoritàries, tot i no eliminar el desavantatge competitiu de les darreres en el context europeu.

En cinquè lloc, el professor de Dret internacional de la Universitat Rovira i Virgili, Santiago J. Castellà, analitza la vinculació entre la Unió Europea i el Consell d'Europa pel que fa a la protecció de la diversitat lingüística. La tesi central de l'article és que l'aprovació pel darrer organisme de la Carta europea de les llengües regionals o minoritàries, com a tractat internacional, té una transcendència europea general, malgrat que alguns dels estats membres de la Unió Europea no l'hagin ratificat. En l'article es descriu primerament el sentit i contingut bàsic d'aquest instrument internacional, que és actualment el més complet en matèria de protecció de les llengües regionals o minoritàries. A continuació, l'autor examina dos possibles mecanismes jurídics que permetrien l'aplicació de la Carta en el marc de la Unió Europea. El primer és la introducció de la Carta en l'ordenament europeu per la via de protecció dels drets humans, tot identificant el seu nucli dur com a *estàndard regional mínim* aplicable per a omplir de contingut els drets dotats d'un contingut lingüístic. Com a segona via complementària, l'autor explora el sentit i abast de la *diversitat lingüística* en la Carta de drets fonamentals de la Unió Europea i proposa la concreció d'aquest

concepte jurídic indeterminat en una estela de drets imprescindibles per a la garantia de la diversitat lingüística, que s'extreuen del conjunt del Dret internacional.

El sisè i darrer article és obra d'Anna Maria Pla, professora de Dret constitucional de la Universitat de Girona, qui analitza les novetats més recents que afecten la posició de la llengua catalana en el si de les institucions de la Unió. L'article esmenta els antecedents de la reivindicació d'un estatus europeu d'oficialitat per al català, que es contextualitzen en l'ordenació lingüística actual de la Unió Europea. Aquesta, segons constata l'autora, no comporta una acció comunitària global en pro de la protecció i promoció de les llengües regionals o minoritàries. A continuació, i ja amb referència als darrers esdeveniments, s'examina l'estatut del català a partir de les Conclusions del Consell de Ministres d'Afers Generals o Relacions Exteriors de la Unió Europea, de 13 de juny de 2005, celebrat a Luxemburg, que establia les bases per a permetre certs "usos oficials" de les llengües oficials distintes del castellà en les institucions europees. Aquest estatus incipient s'ha concretat pels acords subscrits per l'Estat espanyol amb el Consell, la Comissió, el Comitè de les Regions i el Comitè Econòmic i Social, i per un acord de la Mesa del Parlament Europeu. Tot i la valoració positiva d'aquest reconeixement del català, per les expectatives que obre de flexibilització del règim lingüístic vigent, l'autora lamenta la manca de garanties d'estabilitat i seguretat jurídica que es derivarien d'altres mecanismes previstos per l'ordenament comunitari.